כיתה י' | תנ"ך | שיעור 7 מתוך 8 | 45 דק' | בראשית כ, א-יח

ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

אברהם ואבימלך: "רק אין יראת אלהים במקום הזה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את הסיפור בגרר: אמירת "אחתי היא", התערבות ה' בחלום, הטענות של אבימלך ותשובת אברהם (כ, א-יח)
- התלמידים ינתחו את דמותו של אבימלך ("בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי") מול חששו של אברהם, ויזהו את האירוניה בסיפור
- התלמידים יכירו את פירושי רש"י, רמב"ן ורד"ק ל"רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה", וידונו ביראת אלוהים כבסיס למוסר וב"דעה קדומה" על האחר

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם חשש של אברהם היה מוצדק? ומה הקשר בין יראת אלוהים למוסר?

אברהם מסביר את מעשיו: "כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה". אבל דווקא מלך גרר אומר לה': "בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי, עָשִׂיתִי זֹאת", ומוכיח את אברהם: "מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ".

🧪 פתיחה

שאלה לכיתה: "הגעתם לעיר זרה, אתם לא מכירים אף אחד, ושמעתם עליה דברים לא טובים. איך תתנהגו? האם החשש מוצדק, או שזו דעה קדומה?" רושמים על הלוח את ההבדל בין "זהירות" לבין "שיפוט מראש".

📖 הסבר למורה

סיפור חוזר. זו הפעם השנייה שאברהם אומר על שרה "אֲחֹתִי הִוא" (הפעם הראשונה במצרים, יב, י-כ; ובדומה לכך יצחק בגרר בפרק כו). ההשוואה בין הסיפורים היא כלי ספרותי חשוב: במצרים פרעה לוקח את שרה ומוכה בנגעים בלי הסבר; בגרר ה' מדבר עם אבימלך בחלום, ואבימלך מתווכח. ה' מגן על שרה: "עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ, לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ". בכיתה מספיק לומר שה' שמר שלא ייפגע כבודה.

אבימלך. אבימלך הוא אולי הדמות המוסרית ביותר בסיפור. הוא טוען "הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג" (הד לוויכוח של אברהם על סדום: "הַאַף תִּסְפֶּה, צַדִּיק עִם־רָשָׁע"), וה' מסכים: "גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ

זֹאת". בבוקר הוא מספר לעבדיו "וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים, מְאֹד": לאנשי גרר יש יראת אלוהים, בניגוד לחשש של אברהם.

תשובת אברהם. אברהם מסביר: חשש ("וַהֲרָגוּנִי, עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי"), טענה שהיא באמת אחותו מצד האב ("וְגַם־אָמְנָה, אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא") ונוהג קבוע מאז יצא מבית אביו (יג). הסיפור מסתיים בפיוס: אבימלך נותן מתנות ומזמין את אברהם לגור בארצו, ואברהם מתפלל עליו ("וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם, אֶל־הָאֱלֹהִים"). אברהם, הנביא, מתפלל דווקא על מי שחשד בו.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק כ, פסוקים א-יח

(א) וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב, וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר; וַיָּגָר, בִּגְרָר.

(ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, אֲחֹתִי הִוא; וַיִּשְׁלַח, אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר, וַיִּקַּח, אֶת־שָׂרָה.

(ג) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ, בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה; וַיֹּאמֶר לוֹ, הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ, וְהִוא, בְּעֻלַת בָּעַל.

(ד) וַאֲבִימֶלֶךְ, לֹא קָרַב אֵלֶיהָ; וַיֹּאמַר – אֲדֹנָי, הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג.

(ה) הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא, וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא; בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי, עָשִׂיתִי זֹאת.

(ו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם, גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת, וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ, מֵחֲטוֹ־לִי; עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ, לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ.

(ז) וְעַתָּה, הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא, וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ, וָחְיֵה; וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב – דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת, אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ.

(ח) וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר, וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו, וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, בְּאָזְנֵיהֶם; וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים, מְאֹד.

(ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ, כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי, חֲטָאָה גְדֹלָה: מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ, עָשִׂיתָ עִמָּדִי.

(י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ, אֶל־אַבְרָהָם: מָה רָאִיתָ, כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה.

(יא) וַיֹּאמֶר, אַבְרָהָם, כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה; וַהֲרָגוּנִי, עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי.

(יב) וְגַם־אָמְנָה, אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא – אַךְ, לֹא בַת־אִמִּי; וַתְּהִי־לִי, לְאִשָּׁה.

(יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי, אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי, וָאֹמַר לָהּ, זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי: אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה, אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא.

(יד) וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר, וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת, וַיִּתֵּן, לְאַבְרָהָם; וַיָּשֶׁב לוֹ, אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ.

(טו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ, הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ: בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ, שֵׁב.

(טז) וּלְשָׂרָה אָמַר, הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ – הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם, לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ; וְאֵת כֹּל, וְנֹכָחַת.

(יז) וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם, אֶל־הָאֱלֹהִים; וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ, וְאַמְהֹתָיו – וַיֵּלֵדוּ.

(יח) כִּי־עָצֹר עָצַר ה', בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ, עַל־דְּבַר שָׂרָה, אֵשֶׁת אַבְרָהָם. {ס}

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה" (בראשית כ, יא)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אַכְסַנַאי שֶׁבָּא לָעִיר, עַל עִסְקֵי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שׂוֹאֲלִין אוֹתוֹ אוֹ עַל עִסְקֵי אִשְׁתּוֹ שׂוֹאֲלִין אוֹתוֹ?": לפי רש"י, השאלה עצמה גילתה לאברהם משהו על המקום.

📜 **כתוב:** "רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים" (בראשית כ, יא)

💭 **מפרשים:** רד"ק: "אַף עַל פִּי שֶׁהָאָרֶץ טוֹבָה, רַק זֶה הַדָּבָר הָרַע בָּהּ, כִּי אֵינָם יְרֵאִים הָאֵל".

📜 **כתוב:** "וְגַם־אָמְנָה, אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא" (בראשית כ, יב)

💭 **מפרשים:** רמב"ן מקשה: "לֹא יָדַעְתִּי טַעַם לַהִתְנַצְּלוּת הַזֶּה", שהרי גם אם זו אמת "כְּבָר חָטָא בָּהֶם לְהָבִיא עֲלֵיהֶם חֲטָאָה גְּדוֹלָה"; ומיישב שאברהם עונה לשאלת אבימלך "מה ראית": "אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי אֶתְכֶם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: זהירות או דעה קדומה? (5 דקות)
2. קריאה: כ, א-ח; החלום והוויכוח של אבימלך עם ה' (9 דקות)
3. השוואה: מצרים (יב) / גרר (כ); הד לסדום "הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג" (8 דקות)
4. תשובת אברהם (ט-יג) וכתוב / מפרשים: רש"י, רד"ק ורמב"ן (10 דקות)
5. הפיוס והתפילה (יד-יח) (6 דקות)
6. דיון מסכם: יראת אלוהים ומוסר; כרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למה לקח אבימלך את שרה, ומה אמר לו ה' בחלום (כ, ב-ז)?
2. מה היו שלוש התשובות של אברהם לאבימלך (כ, יא-יג)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הקשר בין "הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג" לוויכוח של אברהם על סדום (יח, כג-כה)? מה האירוניה כאן?
2. לפי הרמב"ן, מה הקושי בתשובה "וְגַם־אָמְנָה, אֲחֹתִי", ואיך הוא מיישב אותו?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם אפשר להיות מוסרי בלי יראת אלוהים? מה היה אומר אברהם, ומה היה אומר אבימלך?

2. מתי חשד באחר הוא זהירות נבונה ומתי הוא עוול?

🏁 סיכום השיעור

בגרר אברהם חושש מ"אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה", אבל הסיפור מראה מלך ועם שיש בהם יראה ויושר. הפרשנים חלוקים אם החשש מוצדק: רש"י מוצא לו סיבה, והרמב"ן מקשה על ההסבר שלו ומיישב. הסיפור מסתיים בפיוס ובתפילה, והפסוק הבא (כא, א) מספר שה' פקד את שרה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "יראת אלוהים, לדעתי, היא ... ובלעדיה ..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: השוואה בין שלושת סיפורי "אחותי היא" (יב, כ, כו) ומה שונה בכל אחד.
- דמות אבימלך כ"אחר" מוסרי; האירוניה בין חשש אברהם להתנהגות אנשי גרר.
- דיון פתוח: דעות קדומות על קבוצות וזרים; מוסר דתי ומוסר אנושי כללי.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (כ, יא): המבחן של אכסנאי, "עַל עִסְקֵי אִשְׁתּוֹ שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ?".
- רמב"ן (כ, יב) מקשה על ההתנצלות של אברהם ("כְּבָר חָטָא בָּהֶם לְהָבִיא עֲלֵיהֶם חֲטָאָה גְּדוֹלָה") ומיישב; לימוד חולשות האבות בכבוד.
- רש"י (כ, ו): "חָשַׂכְתִּי אֲנִי אוֹתְךָ מֵחֲטֹא", השגחה ושמירה על שרה.
- סמיכות התפילה לפקידת שרה: רש"י (כא, א) "שֶׁכָּל הַמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ דָּבָר, הוּא נַעֲנֶה תְּחִלָּה".

💡 הערות למורה

הנושא רגיש: אין צורך לפרט מעבר לכתוב. מומלץ להעביר את הדיון לשאלות של חשד, דעה קדומה ויראת אלוהים. אם הכיתה למדה את פרק יב, כדאי לפתוח בהשוואה קצרה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

השוואה בין מצרים לגרר, הוויכוח של אבימלך, תשובות אברהם, רש"י, רד"ק ורמב"ן, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית כ (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית כ, ו (ספריא)
- רש"י על בראשית כ, יא (ספריא)
- רש"י על בראשית כא, א (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כ, יב (ספריא)
- רד"ק על בראשית כ, יא (ספריא)

מחוון: אברהם ואבימלך: "רק אין יראת אלהים במקום הזה"

1. מצרים: פרעה; נגעים ("וַיְנַגַּע ה׳ אֶת־פַּרְעֹה"); פרעה מוכיח ומגרש. גרר: אבימלך; ה׳ בא בחלום ומזהיר ("הִנְּךָ מֵת"), ומונע מגע; אבימלך מוכיח, נותן מתנות ומזמין לגור בארצו.

2. לוויכוח על סדום: "הַאַף תִּסְפֶּה, צַדִּיק עִם־רָשָׁע". האירוניה: עכשיו אבימלך הנכרי טוען כלפי ה׳ את הטענה של אברהם, ואברהם הוא שגרם לסכנה.

3. אנשי גרר שומעים את החלום ומפחדים מה׳; כלומר יש במקום יראת אלוהים, בניגוד ל"רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם הַזֶּה".

4. 1. פחד שיהרגוהו בגלל אשתו (יא). 2. היא באמת אחותו, בת אביו (יב). 3. כך סיכמו מאז שעזב את בית אביו (יג). בחירה מנומקת מתקבלת.

5. רש"י מצדיק את חשש אברהם: אנשי המקום שאלו על אשתו. הרמב"ן מקשה: "לֹא יָדַעְתִּי טַעַם לַהִתְנַצְּלוּת הַזֶּה", כי אברהם הביא עליהם "חֵטְאָה גְדוֹלָה", ומיישב שאברהם לא הכיר אותם ("אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי אֶתְכֶם"). הרד"ק מסביר את הכוונה של "רק".

6. אברהם מתפלל על מי שפגע בו ושחשד בו: מידה של חסד ונביאות ("כִּי־נָבִיא הוּא, וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ"). מיד אחר כך ה׳ פוקד את שרה, ולפי רש"י זה בזכות התפילה על אחר.

7. תשובה טובה: אבימלך פעל "בְּתָם־לְבָבִי", ה׳ מאשר זאת (ו), מוכיח את אברהם (ט) ומפצה; אברהם חשד ופעל מתוך פחד, הרמב"ן מקשה על ההתנצלות שלו; מנגד, רש"י מצדיק את החשש ואברהם מתפלל ומתפייס. ניקוד מוצע: פסוקים 8, שני פירושים 8, עמדה 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.